

**Ramazan ŞEŞEN. İslâm Coğrafiyacılara Göre Türkler ve
Türk lkeleri, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Yeni
Baskı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2017, ss. 304,
ISBN: 978-605-9521-26-0**

Hayrettin İhsan ERKOÇ

anakkale Onsekiz Mart University (Çanakkale/Turkey)
E-mail: h.ihsan.erkoc@comu.edu.tr

İslâm ncesi Türk Tarihi'nin en önemli kaynak gruplarından birisini İslâmî kaynaklar oluŐturmaktadır. Bu kaynaklara bakıldığı zaman, bunların genellikle tarihlerden (kroniklerden), seyahatnamelerden ve coğrafiya eserlerinden meydana geldiği görülmektedir. Bu kaynaklarda özellikle Batı Türkistan yani Orta Asya'nın batı bölgeleri ile Hazar-Karadeniz'in kuzeyindeki bölgeler hakkında daha ayrıntılı bilgiler bulunmakta, ancak daha uzak bölgeler hakkındaki bilgiler de nispeten daha az ölçüde yer almaktadır. Batı Türkistan'ın ve Doğu Avrupa'nın Çin'e uzak olması nedeniyle, İslâm ncesi Türk Tarihi'nin en kapsamlı kaynak grubu olan Çin kaynaklarında bu bölgeler hakkında verilen bilgiler hacimce daha azdır. Bu yüzden, İslâmî tarih eserleri özellikle Heftalitler, Türk Kağanlığı-Sasanî İmparatorluğu savaşları, İslâm ordularının Türkistan'daki iŐgal hareketleri ve

Türk-Arap savaşları hakkında bize Çin kaynaklarına göre daha fazla bilgi sağlamaktadır.¹ Elbette, sözü geçen İslâmî eserlerin anlattıkları olaylardan sonraki yüzyıllarda kaleme alınmış olması, bu kaynaklarda verilen bilgilere ihtiyatla yaklaşılmasına neden olmaktadır. Ancak, özellikle “Abbasî Rönesansı” olarak adlandırılan süreçte meydana getirilmeye başlanan İslâmî coğrafya eserleri, bize Türk ülkeleri ve İslâm öncesi Türk Tarihi hakkında son derece önemli bilgiler sağlamaktadır. Bilindiği üzere Moğolistan’da yaşayan çeşitli Türk halkları, Ötüken Uygur Kağanlığı döneminde (744-840) ve sonrasında batıya doğru göç etmeye ve Çin’den uzaklaşmaya başlamışlardır. Ayrıca, Tang Hanedanı’nın (618-907) çöküşüyle birlikte Çin’in iç kargaşalara düşmesi sonucunda kuzeyindeki ve batısındaki bölgelere olan ilgisinin azalmaya başladığı bilinmektedir. Bunlar gibi nedenler, Çin kaynaklarında IX. yüzyıldan itibaren Türk halkları hakkında aktarılan bilgilerin de azalmasına yol açmıştır. İşte İslâmî kaynaklar ve özellikle de coğrafya eserleri, Türk Tarihi’nin ve Türk ülkelerinin bu dönemini aydınlatma konusunda ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu eserlerin bir kısmı orijinal bilgiler içerirken, bir kısmı daha eski eserlerdeki bilgileri kopyalamakla yetinmiştir. Bu yüzden de bazı eserlerde anakronizm sorununun olduğu gözlemlenmekte, bu da araştırmacıları ihtiyatlı davranmaya sevk etmektedir. Sözü ettiğimiz bu coğrafya eserleri, XIX. yüzyılda çeşitli Avrupa dillerine çevrilmeye ve üzerlerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu eserlerin doğrudan Arapçadan Türkçeye kazandırılması ise büyük oranda Ramazan ŞEŞEN tarafından yapılmıştır.²

ŞEŞEN’in bu çalışmamızda tanıtımını yaptığımız *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* başlığını taşıyan eseri, ilk kez 1985 yılında Ankara’da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından basılmış, 1998 yılında aynı kurumdan ikinci baskısı çıkmıştır. Kitabın bu birinci basımından sonraki ikinci basımı da 2001 yılında Ankara’da Türk Tarih Kurumu tarafından yapılmıştır.³ Mayıs

¹ Doğu ve Orta Avrupa Türk Tarihi hakkında geniş kapsamlı bilgiler veren Roma-Bizans, Rus ve diğer Avrupa kaynakları da burada unutulmamalıdır.

² ŞEŞEN, bu kitabının dışında diğer bazı çalışmalarında da Arapçadan Türkçeye çeşitli kaynak çevirileri yapmıştır (2017: 9).

³ ŞEŞEN’in kitabının 2001 basımının tanıtımı, 2016’da İlyas UÇAR tarafından yapılmıştır (2016: 139-142). UÇAR, bu tanıtım çalışmasında ŞEŞEN’in hangi Arapça eserde hangi Türk halkları ve ülkeleri hakkında bulunan ne tür bilgileri çevirdiğini ayrıntılı bir şekilde ele almış olduğu için, tanıtım yazımızda bu konu hakkında ayrıntıya girmedik.

2017’de ise İstanbul’da Bilge Kültür Sanat, ŞEŞEN’in bu kitabının yeni bir basımını gerçekleştirmiş, kitabın genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskısını okuyucularla buluşturmuştur.

ŞEŞEN’in *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* başlığını taşıyan çalışması, toplam 304 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta 7. sayfadaki Önsöz’de kitabın eski basımları tanıtılmış, yeni baskıdaki değişikliklerden söz edilmiş ve kitapta geçen bazı terimlerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Ardından, 9.-29. sayfalar arasında yer alan *Giriş*’in 9.-18. sayfalardaki ilk dokuz sayfasında kitabın amacı, kitabın kapsamına giren coğrafî bölgeler, Arapların Türklerle ilk temasları, Türklerin arasında İslâmiyet’in yayılmaya başlaması ve Türklerin İslâm Devleti’nin hizmetine girmeleri konuları hakkında bilgiler verilmiştir. *Giriş*’in 19.-24. sayfaları arasında, Türkler ve Türk ülkeleri hakkında verdikleri bilgileri bu kitapta Türkçeye çevrilmiş olan İslâm coğrafyacıları ile onlarda bulunan bilgiler, kronolojik bir sırayla sunulmuştur. Bu kısmın son parçasını oluşturan 25.-29. sayfalarda ise, kitapta çevrilen kaynaklarda ne gibi bilgiler yer aldığı okuyuculara anlatılmıştır.

Giriş’in sona ermesiyle birlikte, kitabın *Tercümesi Verilen Metinler* başlığını taşıyan esas kısmı başlamaktadır. ŞEŞEN, burada yaptığı çevirileri dört bölüme ayırmış, bunları genellikle çevirilerini yaptığı eserlerdeki bilgi miktarına göre düzenlemiştir. ŞEŞEN ayrıca, yaptığı her çevirinin altında yararlandığı Arapça neşirlerin ya da yazmaların künyelerini de sunmuştur.

Birinci bölüm *Bütün Türk Ülkelerinden Bahseden Metinler* başlığını taşımakta, kitapta 33.-152. sayfalar arasında yer almaktadır. ŞEŞEN, bu bölümü şu alt başlıklar şeklinde ayırmıştır:

I. Mahmûd el-Kâşgari, *Dîvânü lugâti’t-Türk*’ten

II. Mücmelü’t-tevârih ve’l-kısas’tan

III. İbn Rüste, *el-A’lâku’n-nefise*’den

IV. Mes’ûdî, *Mürüccü’z-zeheb ve medâinü’l-cevher*’den

V. Mes’ûdî, *et-Tenbih ve’l-işrâf*’tan

VI. Mes'ûdî, *Acâibü'd-dünya*'dan

VII. *Hudûdü'l-âlem*'den

VIII. Gerdîzî, *Zeynü'l-ahbâr*'dan

IX. Köprülü Kütüphanesi, nr. 1623'teki yazmadan

X. Avfî, *Cevâmiu'l-hikâyât ve levâmiu'r-rivâyât*'tan

XI. İdrîsî, *Nüzhetü'l-müştâk*'tan

XII. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*'dan

XIII. Kazvînî, *Âsârü'l-bilâd*'dan

EK: Mübârekşah ve Reşîdüddin'in eserlerindeki Türk kabileleri listesi

Umumiyetle Batı Türkleri'nden Bahseden Eserler; Ebû Zeyd el-Belhî Ekolü başlığını taşıyan ikinci bölümün (s. 153-179) alt başlıkları şu şekildedir:

I. İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'ten

II. İbn Havkal, *Kitâbü Sûreti'l-arz*'dan

III. Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlim*'den

IV. Ebû Hâmid el-Gırnâtî, *Tuhfetü'l-acâib*'den

Kitabın 181.-202. sayfaları arasında yer alan ve *Türkler Hakkında Kısa ve Dağınık Bilgiler Veren Eserler* başlığını taşıyan üçüncü bölüm, aşağıdaki alt başlıklara ayrılmıştır:

I. İbn Hurdâdbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*'ten

II. Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*'dan

III. Kudâme b. Ca'fer, *Kitâbü'l-Harac*'dan

IV. İbnü'l-Fakih, *Kitâbü'l-Büldân*'dan

V. Makdisî, *Kitâbü'l-Bed ve't-târîh*'ten

VI. Ebû Reyhân el-Bîrûnî'nin eserlerindeki Türkler'le ilgili kısımlar

VII. Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'ten

VIII. İbn Saîd el-Mağribî, *Kitâbü'l-Coğrafyâ*'dan

IX. Cemâl-i Karşî, *Mülhakâtü's-Surâh*'tan Satuk Buğra Han'ın müslüman oluşuyla ilgili hikâye

Sâmânîler Devrinde Mâverâünnehir adını taşıyan dördüncü bölüm (s. 203-278), kitabın son bölümü olup şu alt bölümlerden oluşmaktadır:

I. İbn Havkal, *Kitâbü Sûreti'l-arz*'dan

II. Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlim*'den

EK: İbn Hassûl'ün *Kitâbü Tafzîli'l-etrâk alâ sâiri'l-ecnâd* adlı risâlesinin tercümesi

Kitabın bu dört bölümünün sona ermesinin ardından ise, *Dizin* (s. 279-304) yer almaktadır. ŞEŞEN, *Dizin*'i şu kısımlara bölmüştür:

1. Kavim, Kabile, Boy, Hanedan ve Devlet Adları; 2. Hükümdar Unvanları; 3. Şahıs Adları; 4. Yer ve Bina Adları (Ülke, bölge, şehir, kasaba, köy, ırmak, kanal, deniz, göl vb.); 5. Kitap Adları; 6. Bazı Terimler.

Küçük bir sözlük olan bu son kısım sayesinde, okuyucuların metinde karşılaştıkları çeşitli terimleri anlamaları da kolaylaştırılmaktadır.

ŞEŞEN'in kitabının tanıtımını yaptığımız bu yeni basımının, eski basımlardan bazı farkları bulunmaktadır. Bu farklardan birisi, ŞEŞEN'in adının 1985'teki ve 1998'deki baskılarda eseri hazırlayan, 2001'deki ve 2017'deki baskılarda ise eserin yazarı olarak verilmiş olmasıdır. ŞEŞEN'in ilk basımdan sonra eserde yaptığı bir diğer önemli değişiklik, Arapça adların transkripsiyonunda olmuştur. Örneğin 1998 baskısında *Dîvânü lügât el-Türk* şeklinde yazılan eser adı 2017 baskısında *Dîvânü lügâti't-Türk*, 1998 baskısında *Mücmel-el-tavârih* şeklinde yazılan eser adı 2017 baskısında *Mücmelü't-tevârih ve'l-kısas*, 1998 baskısında *Sûret el-arz* şeklinde yazılan eser adı da *Kitâbü Sûreti'l-arz* şeklinde verilmiştir. Böylece Arapça adların yazımında hem bir biçim birliği sağlanmış hem de bu adlar Türk okuyucularının daha alışkın oldukları şekillerde yazılmış, ayrıca eser adları kısaltılmak yerine tam biçimleriyle yer almıştır. Yeni baskıda eski baskılardaki yazım yanlışları da düzeltilmiş, böylece 1998 baskısında 295.-297. sayfalarda yer alan *Yanlış-*

Doğru Cetveli'nin bu yeni baskıya konulmasına gerek kalmamıştır. Ancak, incelediğimiz yeni baskıda gördüğümüz bir basım yanlışı, *Dizin*'in 303. sayfadaki beşinci kısmı olan *Kitap Adları*'nda bu adların karşılarında sayfa sayılarının basılmamış olmasıdır. 1998 baskısında ise 292. sayfada bu sayfa sayılarının bulunduğu görülmektedir. Bu baskının en önemli eklemesi ise, 1058'de ölen İbn Hassûl'ün *Kitâbü Tafzîli'l-etrâk alâ sâiri'l-ecnâd* adlı eserinin Türkçeye çevrilerek kitabın dördüncü bölümünün sonuna eklenmesidir.⁴ ŞEŞEN'in de belirttiği gibi, Türklerin askerî üstünlüklerinden söz eden bir risale olan bu eser, böylece Türkçeye kazandırılmıştır.

ŞEŞEN'in tanıtımını yaptığımız bu çalışması, İslâm öncesi Türk Tarihi alanında Türkiye'de yapılan büyük hizmetlerden birisi olmuştur. Özellikle Türk Tarihi'nin bazı dönemleri ve bazı bölgeleri için önemli bilgiler içeren İslâmî coğrafya eserlerindeki bilgilerin Türkçeye çevrilmesi, Arapça bilmeyen kişilerin de bu bilgilerden yararlanabilmelerini sağlamaktadır. Ayrıca, ülkemizde İslâm öncesi Türk Tarihi alanında basılan kitaplara yeterince ilgi gösterilmemesi nedeniyle bu kitapların baskılarının kısa sürede tükenmesi ve bunların temin edilmesinin zorlaşması, bahsi geçen alanın önemli sorunlarından birisi hâline gelmiştir. Bilge Kültür Sanat, ŞEŞEN'in bu değerli kitabını yeniden basarak büyük bir hizmette bulunmuştur.

Kaynakça

İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri (1998). Haz. R. ŞEŞEN, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ŞEŞEN, R. (2001). İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ŞEŞEN, R. (2017). İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

⁴ ŞEŞEN, daha önce de benzer şekilde, İbnü'l-Fakih'in eseri *Kitâbü'l-Büldân*'daki kayıtların Türkçe çevirisini kitabının 2001 baskısına eklemiştir. Bu çeviri, kitabının 1985'teki ve 1998'deki daha önceki baskılarında yoktur.

UÇAR, İ. (2016). “İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ramazan Şeşen, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, 300 s.”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/5: 139-142.